

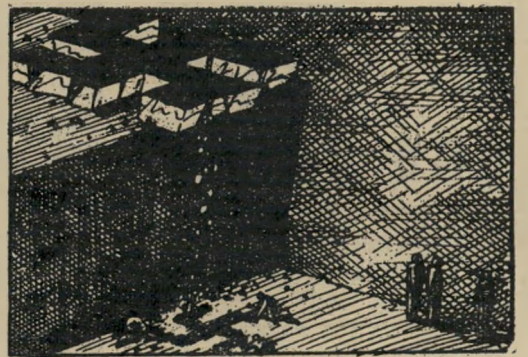
את האדם ואת החיים כפי שאלה היו והתנהלו באותו גיא צלמוות. ספר מומלץ ביותר לקריאה.

אוטוביוגרפיה

הריקוד של דולי

בניגוד לספריו הקודמים והתאוריותיו של **שמואל פרידלר** (ראה: החוויה הישראלית), ספר זיכרונותיה של **דולי פרידלר** מחול בצל האימה הוא כן כואב ומרגש גם באיגובו הסיפורי. כבר בהקדמה מספרת דולי פרידלר על ערב אחד, שבו התבוננה בתוכנית חיים שכאלה, והיא כותבת: "אמש בטלוויזיה, הרשמתי קולותיהם של היהודים והאיטליות, ויזה אותם. הוא זכר יפה את צליל קולו של כל אחד ונקב מיד בשם בעליו. הקו"ל לות שהכרתי אני, הרשמתי ולא יכלו עוד להישמע..."

מחול בצל האימה הוא נסיון שיחזור לאותם קולות, באמצעות החוויה המרגשת ביותר של דולי, לידת לודו שבפולין, רקדנית, שעברה את אימי השואה ומחוננת הריכוז בעזרת נעלי הריקוד שלה. ברוב כל ימרות סיפוריות משחזרת דולי פרידלר פרט מאותה אימה גדולה. אחרי אושוויץ היא מגיעה עם עוד נערות יהודיות למקום בשם טאובה, שם היא מתבקשת לרקוד לפני הנערות, הלבשות במדים מפוספסים: "לא ריקוד של ממש, כי הרי בקושי מצאתי מקום להתנועע, ובכל זאת, עמדותי במרכזו הפספסתי כרגיל, ותנועתי היו תנועות מחולי. רמותי לבנות שימחאו קף וישירו והן התלוו אלי כשהן שימחאו את מוזיקתן. לא היו עוד מרי טלות ככבשים מיועדות לטבח. שוב הגי" כו כיצורי אנוש, בעלי רגשות נעלים ולא ילקה בידי הגרמנים להרוס זאת..." במחנה הריכוז מילהאוזן, מביא המפקד לדולי נעליים לרגליה הפצועות והחבורות. ולקראת חג המולד בא המפקד ודור" רש, והצגה אי משהו פוסזן זה... והיא ש" פרת רוקדת ריקודים פולני. אלא שזה" שלווה אינה נמשכת, ועובדות הכפייה מור" בלות לקראת סוף המילחמה לברגין-בלון.

צלבי הקרם מתפורר לצלבי קרם חדש זכאי אדם להפוגה, למרגוע בין שני אסונות

כיאטרית קלודין וג, בספרה לא הס" פקתי לומר שלום, שראה אור באחרונה בתרגום עברי, מצליחה לפתוח את סגור ליבם של ילדים אלה, כ-35 שנה אחרי השואה. ספר זה, למרות שהוא מורכב מפסיפס של דמויות רבות, נקרא כמו היה מונולוג אינסופי של ילדי-השואה ויתומיה עם עצמם.

קלודין וג, מספרת בהקדמה את מעור" בותה בנושא, וגורלה כנערה שאיבדה את הוריה. בספרה מובאים המונולוגים של 17 בוגרים ובגורות, השבים במסע הויכ" רונות אל ילדותם, אל איבוד האב והאם. העדות הראשונה היא של לזר, והוא מבהיר: "אני זוכר פרטים מדויקים על אבני. יש לי תצלום שלו". המשתתפים בספר הם משרידי הקהילה היהודית בבר" פת, שרבים ממנה הושמדו במחנות, אח" רי שהובלו בטרנספורטים למחנות שב" מיוזת-אירופה. **אנדרה** מתמקד בתיאור המאבק על זהותו היהודית אחרי השואה, בעוד שאמו גוססת מסרטן. על הטבי" עות שהשאר העבר על אופיו בבגרותו מספר אנדרה: "אני נוסעם בארץ. מאד" מרכה להתלונן על כך. איני מנסוגל לחלק את רגשותיו... אני מקווה שילדי יושאני יהודים ויהי"מה. איני משתעשע באש" ליות: מה שקרה עלול לקרות שוב. אבל זכאי אדם להפוגה, למרגוע בין שני אסונות..."

זו גלריה של סיפורים, שבהם אין תיאור רי מישרפות וחיללי הוורמאכט, וגם לא קרבות גדולים. זה ספר שעוסק בנשמות משועות. ספר המביא סיפורים לאחשר בים למראית-עין, שלכאורה יש בהם יותר גיון יהודי מהדראמות הגדולות ביותר שניתן לתאר. כאשר **מאדליין** מספרת על מות אביה, "יש להודות, שהוא שמר על ערכי-המסור עד מותו, הלא כן? אבל היינו היו חשובים יותר, למרות הכל! וצאי, במקום שיהיה לי אב קרוש ומת, הייתי מקדישה אב חי שיצא מזה, ואף במחיר כתימה מסוימים". מאדליין מספרת לסיכום על חרותה בהווה: "לא-אחת חשבתי לשלוח יד בנפשי. אך זו הפעם הראשונה שאני מבונה, שמחשבות כאלה חלפו במוחי כאשר היה עלי להיפרד מבעלי אי מבני הבכור. ידעתי שהם יחז" רו וכי אין לי יסוד לפחד. ואף-על-פי" כך... את מבונה, מעולם לא התאששתי לגמרי מו המילחמה..."

שמואל מתאר את חוויות הילדות שלו, בתיאור של: "התביישתי לומר שאבא גורש. ראיתי בעיני רוחי את הרכבות המסלציות, את העצורים במדים המפוספסים, הדי" מים לפיגמות, ואת הרא" שים המגולחים למשעי של המאורשים. התביישתי, היי" תי אומר לילדים האחרים, שאבא נתפס כאיש-מחתרת והוצא להורג כירייה עלי" ידי הגרמנים. איני מבין דידי התביישתי במוותו..." ולסיום, מספר שמואל: "את יודעת, מאז הלך אבא, לא הייתי מסוגל לכתוב. הייתי כמו בלוא בין ארבי" עה קירות. שכחתי לגמרי, שאני מסוגל לכתוב..."

קלודין וג מביאה עולם של סימני שאלה. עו" לם של בוגרים עצורים הכולאים את ריגשותיהם, אשר ממשכים ושא"ת את החיים בין סימני שאלה, שלא הם הצ" בה, אל השמדת הוריהם. זהו ספר המתנהל בשני מישורים — מישור הויכרו" גות ומישור השאלות: כמו השאלה על כיצד, היהודים הלכו בתחילה כעדר כב" שים צייתניות ויפישות..."

במחצית הספר מובא פרק בנינים, המ" נסה לנתח את משמעות העדויות, את תחושת המספרים לנושא הפרידה, וכל הכרוך בו בחיים שהם ממשכים לחיות אחרי השואה, או מאמר אחד מנותני העדות, **רפאל**, האומר: "העולם חייב לדעת שהגורש הוא יפגע בנו עד דור שלישי, זה נורא..." **רובר** מספר על בדי" דותו בעולם: "הם באמת הלכו כצאן לטבח! והם השאירו אותי, יחיד מכל המישמחה, ואני, היה עלי לחיות בכל מחיר..." **רובר**

* קלודין וג — לא הספקתי לומר שלום; עברית: אריה חשביה; הוצאת שוקן; 155 עמודים (כריכה רכה).

מסיים את סיפורו: "מך הרכבת שהי" ליכה אותם לאשיות השליכה אמי גלויה. גלויה זו הניעה לידי כשהייתי חולה, בהשגחתו של הכומר. נכתבו בה מלים מעטות בלבד: "בזהילה, שמור על עצמך. אנהו נוסעים לאשיות. אני אד" הבת איתך. אמא..." למולי קיבלתי גלויה זו. אם לא כן, לא הייתי נאבק על חי..."

לספר מצורת אחרת-דבר של **ברנזו בטלר**, האומר לסיכום: "זו יצירה חשובה מאוד. היא שמה קץ למאמצי לדי" חות ולאטום, היא מאפשרת למלא את החובה שנוחתה זמן כה רב, להתאבל על הוריהם שנרצחו; כאילו הוכא זיכרם למנוחת-עולמים, וסוף-סוף יוכלו ילדיהם לחיות חיים נורמליים..."

לא הספקתי לומר שלום הוא מיסמך מדהים, חסר פעלולים טכניים, שהאמת והכאב שבין עמודיו חושפים את אחד הפנים הלא ידועים של השואה ותוצאו" תיה.

דילמה

מלך היהודים

אחד האלמנטים המחדשים ביותר שבי" תהליך השמדת יהודי אירופה, הוא השי" מוש שהנאצים עשו ביהודים כדי להאיץ את תהליך ההשמדה. באחרונה ראה-אור בתרגום לעברית סיפרו של הסופר היהודי די-אמריקאי **לזלי אפשטיין** מלך היהודי" דים. המתאר את חייו, שילטונו ומוחו של זקן היהודים בגיטו לודז' — **מרדכי חיים רומקובסקי**. אפשטיין מעדיף, בשל הגויות הסיפוריות, לתאר את רומ" קובסקי בכינוי ספרותי של "ח" **טרומ** **פלמן**, גיבור סיפרו. הכתוב בצורת רומן, שיש בכוחו להאיר בעיני הקוראים ילידי התקופה לאחר השואה, טפח מאימי הבה" לה שלה.

טרומפלמן/רומקוביץ נועד לשחק בממלכת הגיטו תפקיד של אלוהים. הנא" צים העניקו לו את העוצמה, והעוצמה שהגרמנים העניקו לו כמו ניגנה על מי" תרי נפשו. **טרומפלמן/רומקובסקי** הוא אדם שבידו נוסרה הזכות את מי לשגר ב"סלקציה" אל המוות, ואת מי להור" תיר בחיים. את מי לרומם מהעם, ואת מי להשפיל לשאל.

מלך היהודים נפתח ביום שבו מגיע גיבורו, הרופא היהודי, מוולנה ללודז', דרך שלבי עלייתו בקהילה, המגיעה לשי" את ביום שבו הוא מתמנה למישרת זקן היהודים, ומוצא פורקן ליצרו בעוצמות השילטון הנמסרות לידי. התיאור הספ" רותי-פסיכולוגי שבו מוליך אפשטיין את גיבורו אל גיגוני מלכות, כאשר **טרומ" פלמן/רומקובסקי** שלו מאמין ביעוד הגורלי שהוטל על כתפיו, הוא מאלף ומחריד. הוא נקרא בפי מקורביו "המשיח" ובפי שונאיו "הבוגד". אין המחבר, ואין גורם עלי אדמות, המסוגל להביא את דין ההיסטוריה עליו. שהרי, משהו מהיהודים היה צריך להיות זקן היהודים, ומשהו מהנותח-המוות — והגורל קבע את **טרומ" פלמן/רומקובסקי** לתפקיד זה.

סיפורו של **טרומפלמן/רומקובסקי** — הוא מן המדהימים שבסיפורי השואה. זה סיפור מהמם, שמחברו, אפשטיין, כמו פותח ז'אנר חדש בכתיבת סיפורות על השואה, הוא מצליח לחבר אלמנטים דר" מאתיים-ספרותיים, ביחד עם תיעוד מדוייק וקפדני, שבעזרתם הוא מוליך את הקורא אל תוך משמקי התופת, והאימה, יש בסי" פורו של אפשטיין על טרומפלמן כמה אי" דיוקים כך, למשל, תיאור סופו. אפשטיין מנצל את "ליצניה פואטיקה" ובכישורו, כדי להעניק לספר סיום סיפורתי יותר, כזה שאינו הולם את הסוף המציאותי. סופו של רומקובסקי היה, כאשר הוא גילה באחד הטרנספורטים את אחיו וגיס" תו, והקצין הנאצי צירף אותו במסע אל מחנה-ההשמדה.

* לזלי אפשטיין — מלך היהודים; עברית: חיים גליקשטיין; הוצאת זמורה ביתן מודן; 248 עמודים (כריכה רכה).

מלך היהודים הוא מהספרים המעולים ביותר אשר ראוי-אור על השואה. ספר אשר אינו נוסח לפענח או למצוא פיתרון לדילמה המתייחסת להתנהגותם של זקני היהודים בגיטאות. זה ספר, שיש בכוחו להעניק לדור הצעיר בישראל מדע על ההיבטים המוסריים של השואה, יותר מא" שר אלף נאומים של **ג'רדעין האוזנר** ביום השואה, ויותר מאלף שעות לימוד בתוכנית-לימודים מטעם משרד-החינוך על השואה.

קשר שתיקה

שמדעים

בימים אלה, כאשר חיילים ישראלים מנסים לכפות על דרוזים ברמת-הגולן תעודות-זהות ישראליות, וראשי-ערים יהודיים מוצבים על ערים פלסטיניות בגדה המערבית, ונעשים ניסיונות להקמת יודנ"ה

משמיד-עם היטלר "קיבלו טיפול מיוחד"

ראשים בדמות האגודות הכפריות — זהו אולי הזמן ללמוד מעט מן הזיגוגים של ההיסטוריה, ולראות לאן עלולה להוביל הדרך ישראל פוסעת בה בשנים האחר" רונות — חרף כמה הבדלים.

תיכונת לתהליך זה מצוייה בסיפרו של **זאב לקויר**, הסוד הנורא, המתאר את קשרי-השתיקה שנעשה לתהליך הש" מדת-העם היהודי. זה ספר מחקרי, המשי" ממש במעט אמצעים פופולאריים, המתאר רים את נתק זרימת המידע אל הגרמנים, ואחרי-כך את הנתק שבין הגרמנים ובין העולם.

סיפרו של לקויר הוא בבחינת מסה על הצינורות, מסה מחרידה המתארת את הציר" גות של העולם לניכח השמדתו של העם היהודי באירופה הכבושה בידי הנאצים. הפרק המהמם ביותר הוא בעלות הברית: שמעו פרענות הנובעות מפחדים יהודיים, פרק שבו מקבץ לקויר את כל המידע הנגיע מערבה, תוך פירוט סיג" גונות הטיות של הממשלות ושל שירותי המודיעין.

הספר נפתח בסידרת כלונים, פרי סדנת הלשון של **ארלף היטלר** ועוזריו, לי" תהליך השמדת היהודים. כמו: "נעקרו", "פוניו", "הועברו למקום אחר", "קיבלו טיפול מיוחד" ועד ל"פיתרון הסופי". אחרי-כך מגיע תהליך, ההתעלמות וההש" למח" של יהודי אירופה, אחרי ששעו את בשורת ההשמדה והפיתרון הסופי של" הם. לצד שתיקת יהדות אירופה הכבו" שה, מבקש לקויר את שתיקת יהדות העולם שלא נכבשה בידי הנאצים. יה" דות, שמנהיגיה העדיפו להיכנע ללח" צים על-ימנת שלא להפיץ את סיפור הש" מדת העם היהודי.

* זאב לקויר — הסוד הנורא; עברית: אריה חשביה; הוצאת שוקן; 256 עמודים (כריכה קשה).